

Balázs Géza

Alácsi Ervin János homíliájának retorikai elemzése

Alácsi Ervin János „Íme, az ember!” című húsvéti szentbeszéde a retorika klasszikus hagyományait követi: (bibliai) hagyományközpontú, gondolatias, tömör. Nem jellemző rá a retorikai, homiletikai, stilisztikai, nyelvi, stb. szabályoktól való eltérés, a meglepetés, a kizökkentés, amit sokszor megkíván a modern kor, és amiért rendszerint hálás a közönség. A beszéd az intellektus erejével kíván hatni, nem külső, pragmatikai és nyelvi megoldásokkal, és elsősorban azokhoz kíván szólni, akik már ismerik, értik a szakrális vonatkozásokat, a bibliai metaforákat, nyelvet.

Balázs Géza (Budapest) nyelvész, az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet igazgatóhelyettese.

A homília szerkezete gyakorlatilag pontosan követi a klasszikus retorika —bővebb— hetes és —szűkebb— hármas felosztását. A bevezetés (*exordium*) fölveti a címben is meglévő alapgondolatot: „Íme, az ember!” Ráadásul megvalósul a *captatio benevolentiae* is, azaz közösséget vállal a hallgatókkal — és itt utal a konkrét időre és helyzetre: a nagyheti szertartásokra is: nehéz feldolgozni a nagy mennyiségű (a latin nyelvvel is nehezített) információt, ezért érdemes egy-egy kifejezést vagy gondolatot megragadni: „legyen szemlélődésének vezérfonala”. Saját példaként hozza elő a nagypénteki János-passió részletét („Ilyen gondolat volt most nekem ...”)

Az elbeszélés (*narratio*) föltárja a homília vezérgondolatát: Pilátus tudtán kívül prófétált, s az ‘ember’ megnevezéssel Jézus Krisztust párhuzamba állítja Ádámmal, amint ezt a tipológiai megfeleltetést Pál apostol ki is fejti. A beszéd teljességgel erre a párhuzamra épül, mégpedig a részletezés-kitérés (*partitio, egressus*), bizonyítás-cáfolás (*argumentatio, refutatio*) eszközeivel.

Az ember = Ádám = Krisztus párhuzam különböző nyelvi megoldásokban valósul meg: „új, második Ádám”, illetve „új Ádám” (ezek a bár bibliai, de nem túl gyakran idézett, ezért szokatlan, újdonság erejével ható megnevezések metaforáknak foghatók fel, akárcsak a „mennyei Jeruzsálem”), majd a jól ismert „Emberfia”. A párhuzamba állítás ellentétben is megvalósul: halál és élet (föltámadás), kiűzetés és bebocsáttatás, fájdalom és megdicsőülés, korlátoltság és tökéletesség, kezdet és vég. A párhuzam és az ellentét azt sugallja, egyik nélkül nincs a másik, ahogy a bibliai idézet is mondja: „Vérontás nélkül nincs bocsánat...” A párhuzamok és ellentétek szintézise a paradicsom és a mennyei Jeruzsálem azonosításában, végsősoron az élet céljának, értelmének hangsúlyozásában valósul meg. Hozzá kell tenni, hogy a párhuzam és az ellentét adjekciós (hozzátoldásos, ismétléses, azaz redundancianövelő) alakzat, mely segíti a megértést).

Végül a befejezés (*epilogus*) tanácsként és buzdításként szolgál.

A fő gondolat („Íme, az ember!”) vezérfonalként húzódik végig a szentbeszédén — ötször ismétlődik. A bevezetés végén bukkan fel először, majd négyszer felkiáltásként (*exclamatio*) az egyes beszédegységek élén. A szintén erős hatást jelentő retorikai kérdéssel azonban csak a harmadik bekezdés elején él a szónok (pl. „Vajon miért mondta ezt Pilátus?”).

A szentbeszéd intellektuális, mondhatni saját teológiai újdonsággal, fölfedezéssel gondolkodtatja el a hallgatót („meggyőződésem”), pszichológiai (pszichanalitikus) magyarázatot hoz, a szövegek mélyebb, rejtettebb értelmére figyelmeztet. Voltaképpen a szentbeszédnek ez a legfontosabb értelme, küldetése: magyarázat, megértetés, megvilágosítás — sőt metanoiára (megtérésre) való felhívás.

A szöveg zsúfolva van bibliai idézetekkel, s az alapul vett régi fordítás miatt veretes, archaikus nyelvezetű olykor a magyarázati részben is (pl. midőn, megostoroztatván, „az első emberpár életbe hívása”). Mindez természetes, sőt hagyományosan — ezek szerint a régi rítusú közösségekben — elvárás egy szentbeszédben, vagyis nem okoz stilisztikai meglepetést, kizökkentést, sőt megnyugvást jelent a nyelvhasználat állandóságát illetően.

A szöveg belső szerkezetében nagy szerepe van az ismétléseknek. Ádám neve ötször, Krisztus neve tízszer fordul elő, de különös jelentősége van — nyilván a húsvét kapcsán — az „új” szó önálló és szóelemként való előfordulásának — hatszor.

Alácsi Ervin János, a fiatal, teológiában és filozófiában képzett katolikus tábori pap ünnepi „vendégprédikációja” tiszta, logikus, gondolatias beszéd, amely nem él könnyű sikert jelentő, „hallgatófogó” retorikai eszközökkel. Egy pontot leszámítva gyakorlatilag nincs benne személyes vonatkozás, s a nagyheti szertartásokra való utaláson kívül nincs további „lehorgonyzás”: helyhez, időhöz, személyhez kötés. Ez megnehezíti az első hallásra, olvasásra való megértését. Ezért „sikerre”, vagyis megértésre elsősorban beavatott közösségekben számíthat. Ilyen volt az a régi rítusú közösség is, amely előtt a beszéd elhangzott.

Hozzá kell tenni azt is, ami az írásos változatból nem derül ki, csak a jelenlevők beszámolójából: a szónok nagyrészt lassan, tagoltan, erőteljes hangon és a kis térben természetesen erősítés nélkül, kevés gesztussal, de gyakori szemkontaktust tartva olvasta föl beszédét.

Ahogy az első elhangzás alkalmával is történt: aki beavatott, vagy aki vállalja a szöveg lassú olvasását, értelmezését, a vonatkozások egyedi kibontását, annak ez a beszéd valódi intellektuális élményt, s végül katarzist jelent. És ebben az esetben szép, nagyon szép! Nagyon szép, mert —túl elsődleges ünnepi, liturgiai szerepén— gyorsfogyasztásra irányuló világunkban szokatlan erélylyel figyelmeztet a szellemi küzdelem, az elmélyülés, a lassú befogadás értékére. Amely az örökkévalóval küzd, az örökkévalóban mélyül el, s amely az örökkévalóságot fogadja be.